

t

Franzénista Runebergiin – Napoleonin aikana

Matti Klinge: Napoleonin varjo. Euroopan ja Suomen murros 1795–1815. Helsinki, Otava, 2009. 472 s.

■ Suomen ero Ruotsista 1809 on tapahtuman 200-vuotismuistoksi tuottanut runsaasti uutta kirjallisuutta. Asialla ovat ymmärrettävästi olleet monet johtavat suomalaiset historian-tutkijat. Melko lailla muista poikkeava on professori Matti Klingen teos *Napoleonin varjo*. Se langennee kirjastoluokituk-sissa Suomen tai yleisen historian alaan, mutta sille tuskin tehdään oikeutta, jos sitä arvostellaan vain Suomen (val-

tiolliseen) historiaan kohdistuvan tutkimuksen näkökulmas-ta. Teoksessa kylläkin käydään läpi poliittisia ja sotahistorial-lisia tapahtumia Napoleonin ajalta Euroopassa ja Suomessa, mutta siinä on myös paljon muuta, jopa siinä määrin, että teoksen lajimääritys on hankalaa.

Napoleonin varjo on paitsi poliittista historiaa, myös kirjallisuushistoriaa, mitä indikoi jo pelkästään se, että kirjan alkusivuilla on Frans Mikael Franzénin, loppusivuilla J. L. Runebergin kuva. Samalla teos lähenee lähdekokoelmaa, jossa siteerataan tai referoidaan ajan tekstejä niitä kuitenkin kovin yksityiskohtaisesti analysoimatta. Teos on myös kulttuuri- ja tapahistoriaa, minkä lisäksi se sisältää henkilökuvia suomalaisista ja Suomen historiaan vaikuttaneista henkilöistä. Sen sijaan varsinaiseen dialogiin uusimman tutkimuksen kanssa Klinge ei ryhdy.

Tämän monipuolisuuden valossa kirjan arvioinnissakaan ei voi noudattaa vain yhtä yhtenäistä näkökulmaa, vaan on syytä arvioida sen eri osal-ueita. Monipuolisuuden kääntöpuolena on kuitenkin tietty hajanaisuus, jota teoksessa ei täysin ole voitu välttää. Osin kyseessä on tietoinen ratkaisu: tekijä korostaa esipuheessaan lukijan mahdollisuutta valita eri osia teoksesta.

Napoleonin varjo alkaa taustoittamalla 1700-luvun lopun aatemaailmaa, jolloin esille nousevat etenkin Ranskan vallankumous, romantiikka ja Lappi-eksotiikka. Asioita käsitellään Turun akatemian historian professorin ja runoilijan, sittemmin kirkkoherra ja piis-

pa Franzénin kautta. Vasta tämän jälkeen siirrytään Napoleoniin, jonka vaiheita tarkastellaan vuoteen 1807. Sen jälkeen esitys liittyy maailmanpolitiikan tapahtumat ja tapahtumat Suomessa Napoleonin kukistumiseen saakka. Teoksen viimeinen luku ”Kansallistunto ja vapausaate” pyöryttää näkökulman takaisin Franzéniin, mutta tavallaan Napoleonin ajan perinnön huomioon ottaen. Samalla päädytään myös Runebergiin. Vaikka teos käsittelee alaotsikonsa mukaisesti vuosia 1795–1815, siinä siis Napoleonin sotien vaikutusten ja niiden kuvausten osalta mennään myös myöhempään aikaan.

Napoleonin vaiheita ja yleensä hänen aikaansa kuvaillaessaan Klinge osoittaa ilmeisiä kertojankykyjä. Aikakauden lähteistä, etenkin muistelmateoksista (Boris Üxkull, Faddei Bulgarin, Pavel Gagarin) ja varhaisesta koti- ja ulkomaisesta tutkimuksesta (kotimaisesta varsinkin G. Montgomery 1840–42, C. O. Nordensvan 1898 ja U. L. Lehtonen 1908) Klinge on suodattanut elävän kokonaisuuden. Tekijä käy läpi neuvotteluja, diplomatiaa, sotia ja taisteluita. Suomen vuosien 1808–09 sota näyttyy *Napoleonin varjos-sa* varsin vähäpätöisenä tapahtumana, mutta Klinge ei ole sulkenut silmiään myöskään siltä kärsimykseltä, minkä sota joka tapauksessa tuotti.

Politiikan ja sotatoimien rinnalle nousee joukko kulttuurisia tapahtumia, joilla oli oma propagandistinen merkitys. Erityisen kiinnostavia ovat Klingen kuvaukset Napoleonin tapaamisista Goethen kanssa

ja keskustelusta ajankohdan merkittävän saksalaisen kirjailijan Wielandin kanssa. Keskustelu käsitteli Talleyrandin muistiinpanojen mukaan roomalaista historioitsijaa Tacitusta, johon Napoleon suhtautui erityisen kriittisesti.

Napoleonia henkilönä käsitellessään Klinge korostaa tämän monipuolista sivistyneisyyttä ja lukeneisuutta. Samalla korostuu keisarin voimakas Ranska-keskeisyys. Klinge siteeraa Napoleonin sanoja vuodelta 1809: ”Minulla on vain yksi intohimo, yksi rakastajatar, se on Ranska; makaan hänen kanssaan, hän ei ole pettänyt minua koskaan, hän tuhlaa minulle verensä, aarteensa; jos tarvitsen 500 000 miestä, hän antaa ne minulle.” Ranska-keskeisyyden rinnalle tulee Napoleonin vallantahto: ”Minä rakastan valtaa, mutta rakastan sitä taiteilijana. Rakastan sitä kuin muusikko viuluaan; rakastan sitä, että saan siitä esiin ääniä, akordeja, harmonioita.” Klinge luonnehtii sattuvasti myös Napoleonin työteliäisyyttä ja kykyä keskittyä moniin asioihin samaan aikaan: ”Hän hoiti sieltä [Finckensteinista] käsin mitä moninlaisimpia asioita: samalla kun hän lähetti koko ajan määräyksiä Varsovassa ja Danzigissa oleville joukoille ja laati uusia sotasuunnitelmia, hän teki ulkopolitiittisia suunnitelmia ja otti vastaan Persian ja Turkin suurlähettiläät, puuttui Pariisin oopperan asioihin ja uuden oppituolin perustamiseen Collège de Franceen, laati pitkän muistion Kunnialegioonan tyttöopillaitoksen moraalisisista ja intellektuaalisista tavoitteista, kirjoitti kirjoja keisarinna

Joséphinelle – ja vietti aikaa kreivitär Walewskan kanssa sekä teki kävelyretkiä Murat’n kanssa. Joka päivä oli paraati linnan puistossa.” Kaikki tämä tapahtui unohtamatta tärkeintä päämäärää, venäläisten lyömistä ja rauhan tekemistä Preussin kanssa.

Klinge käsittelee jonkin verran sitä, mikä sai suomalaiset varsin nopeasti omaksumaan ja hyväksymään siirtymisen Ruotsin vallasta Venäjän valtaan ja uuden yhteiskunnallisen järjestyksen. Hän viittaa ikivanhaan suomalaiseen uskollisuuteen esivaltaa kohtaan, missä puolestaan papistolla oli ollut oma suuri merkityksensä. Tämä oli myös venäläisten tiedossa, eli kuten Klinge kirjoittaa: ”Buxhoevedenillä oli mukanaan viisi P. Annan ritarikunnan toista luokkaa, kaularistiä, annettavaksi rauhaa ylläpitävälle ja venäläiset tervetulleiksi toivottaville kirkkoherroille /.../. Käsiys papiston merkityksestä kansan rauhoittajana oli siis jo edeltä käsin selkeä.”

Mutta hieman toisella tapaa asiaa painottaen kysymys oli myös pitkälle viedystä sympatioiden ”ostamisesta”. Tämä ilmeni kunniamerkkien, arvonimien ja muiden suosionosoitusten avokätisenä jakamisena avainhenkilöille, joilla oli vaikutusta mielipiteen muodostamisessa. Klinge tekee varsin yksityiskohtaisesti selkoa Aleksanteri I:n toiminnasta tässä suhteessa; ilmeisesti suurin osa annetuista suosionosoituksista on teokseen kirjattu. Klinge on pannut sanan ostaminen lainausmerkkeihin; joku ilkeämielisempi olisi – suosionosoitusten määrään huomiota kiinnittäen – saattanut puhua lah-

jonnasta, joka upposi helposti suosion tavoittelijoihin. Toisaalta myös venäläisten klassisesta diplomatiasta Klingellä on kiinnostavaa sanottavaa.

Mutta vaikka uudet vallanpitäjät halukkaasti otettiin vastaan, vanhat instituutiot säilyivät. Klinge painottaa sitä paradoksaalista tilannetta, että vuoden 1809 tuloksena ”syntyi siis kaksi Ruotsia – joista toisen nimi oli Suomi”. Säätyläistö oli päättänyt ikään kuin Suomen sisällä rakentaa Ruotsin uudelleen, millä oli seurauksensa näihin päiviin saakka.

Kaunokirjallisuuden osalta merkittävää on esimerkiksi se, että Klinge on nostanut esille eräiden virkamiesten kirjoittaman poliittisen runosatiirin ”Nidvisa från 1809 års landtdag”. Kansanrunoilija Paavo Korhosen runo, jota kirjassa myös siteerataan, osoittaa puolestaan, miten tiedot tapahtumista levisivät kansan parissa; runo mainitsee Rautalammin rovastista tiedottamassa sodan tapahtumista. Klingin muuten paljon käyttämään vanhempaan suomalaiseen lähdekirjallisuuteen ei kuulu Eino Salokkaan väitöskirja *Maallinen arkkirunoutemme Ruotsin vallan aikana* (1923), joka sodan tapahtumia käsittelevien arkkirunojen pohjalta jo oli luonnehtinut myös mielialan muutoksia Suomessa.

Vaikka Napoleonin toimenpiteet olivat omalta osaltaan vaikuttaneet Suomen asemaan, ei Suomessa tunnettu Klingin mukaan kiitollisuutta Napoleonia kohtaan. Yksi merkittävä poikkeus tähän kuitenkin oli: erityisen innokas Napoleonin ihailija oli Fredrik Cyg-

naeus, joka Klingen teoksessa nousee esiin myös terävänäköisenä historiankirjoittajana.

Oma mielenkiintonsa on sillä, mitä Klinge sanoo Porthanin Suomea ja Venäjää koskevista näkemyksistä. M. G. Schybergsonin vanhaan (1911) biografiaan nojautuen Klinge esittää: ”Porthan pohti Venäjän tavoitteita ja arveli ainakin nuorille kollegoilleen F. M. Franzénille ja E. Melartinille, että hän itse ei tulisi näkemään Suomen joutumista Venäjän valtaan, mutta nuoret kylläkin”. Vuonna 1804 kuolleen Porthanin arvio osoittautui oikeaksi. Ymmärtääkseni asiaa kannattaisi kehittää pitemmälekin. Niinpä voisi viitata Franzénin Porthanista laatimaan muistokirjoitukseen, joka ilmestyi Ruotsissa ja jossa Franzén luonnehtii Porthanin suhdetta Venäjään ja tuo epäilemättä samalla esille omia ajatuksiaan:

”Tuttavallisissa keskusteluissa hän [Porthan] ilmaisi salaisesti pelkäävänsä kohtaloa, joka neljä vuotta hänen kuolemansa jälkeen koittikin Suomelle, mutta hän ei kuitenkaan antautunut sellaiseen raukkamaiseen epätoivoon kuin ne, jotka julkisesti ja ajattele mattomasti väittivät, että maata ei tarvittaessa kyettäisi puolustamaan. Hän ei pelännyt niin paljon Venäjän aseita kuin Euroopan valtiovehkeilyjä. Kun hän muisteli vuoden 1741 onnetonta sotaa, niin hän lienee kuvitellut uutta samantilaista vaaraa, mutta enää samanlaista pelastusta toivomatta. Miten oikea hänen aavistuksensa kummassakin suhteessa oli, sen on tulos näyttänyt. Jo silloin, kun Katariina II

Konstantin-nimellä tuntui ilmaisevan Konstantinopolia koskevan aikeensa, Porthan sanoi: ”Rukoilkaamme Jumalaa, että Venäjän vallan onnistuisi sijoittaa pääpaikkansa sinne. Silloin se voi jättää kaukaisen Suomen rauhaan Ruotsin valtikan alle. Mutta nyt, kun Suomi on niin lähellä sen pääkaupunkia, pelkään sen ennemmin tai myöhemmin joutuvan Venäjän valtaan.” (suom. Joel Lehtonen teoksessa *Suomen kansalliskirjallisuus VI*).

Kiinnostava tässä suhteessa olisi myös Matthias Enegrénin Porthanin johdolla kirjoittama dissertaatio *De libertate Graecis callide a Romanis oblata* (Roomalaisten kreikkalaisille viekkaasti tarjoamasta vapaudesta, 1794), jossa suhtaudutaan kriittisesti roomalaisten valloituspolitiikkaan. Mutta samalla siinä ilmeisesti annettiin yleisempikin esimerkki suurvaltojen toiminnasta. Juha Manninen (2000) on kiinnostavasti nostonut esille tämän Porthanin johdolla kirjoitetun väitöskirjan nähden sen liittyvän nimenomaan juuri Venäjän ja Ruotsin (Suomen) asemaan, vaikka siinä puhutaankin muinaisista valtioista. Porthania on myös aivan ilmeisesti kiinnostanut pienten kansojen rooli. Tässä hän rinnastuu Herderiin, joka pohti Unkarin kohtaloa.

Klinge painottaa teoksessaan Franzénin merkitystä. Vaikka Franzén ei runoilijana kohonnut Runebergin tasolle, hänen aate- ja kirjallisuushistoriallinen merkityksensä on mittava. Klinge osoittaa havainnollisesti, mikä aatehistoriallinen merkitys on Franzénin laajoilla, nyttemmin lähes-

tulkoon unohdetuilla eepoksilla. Samaa voidaan sanoa J. J. Nervanderin teoksesta *Jephtas bok*, jonka merkityksestä Klinge on puhunut päiväkirjassaan *Rooma. Moskova. Sesenbeim* (2005). Franzénin lyriikasta Klinge nostaa esille varsinkin laajan runon ”Finlands uppodling”, jota hän siteeraa *in extenso* alaviitteitä myöten. Huomionarvoisin kokonaisesitys Franzénista on edelleenkin Fredrik Cygnaeuksen suppea (alun perin puheena pidetty) kirja, joka on julkaistu hänen koottujen teosten neljännessä niteessä). Myös merkittävimmät Franzénin tuotantoa koskevat tutkimukset ovat jo varsin vanhoja (poikkeuksena ovat esimerkiksi Juha Mannisen suomeksi ja ruotsiksi julkaissamat tutkielmat Franzénin suhteesta Ranskan vallankumoukseen). Toivottavasti Klingen merkittävät havainnot Franzénista toimivat virikkeinä myös laajemman elämäkerallisen kokonaisesityksen ja uusien erillistutkimusten laatimiseksi.

Mutta tavallaan vielä kiinnostavampaa on se, mitä Klinge sanoo Runebergistä. Klinge esiintyy tässä yhteydessä kirjailijoiden luomien myyttien purkajana. Useampaan otteeseen hän arvostelee Runebergin historiakuvaavaa *Vänrikki Stålin tarinoissa* (Klinge kirjoittaa teoksen otsikon Juhani Lindholmin uuden suomenoksen mukaisessa muodossa). Tämä on sinänsä ymmärrettävää, sillä Runeberg oli runoilija eikä historiantutkija, eikä tämä varsinaisesti ole enää uutta. Runeberg onkin Klingelle ennen kaikkea moraalinen runoilija, jonka Vän-

rikki-runot tuovat esille erilaisia moraalisia ominaisuuksia. Näin ollen Runeberg halveksui Klingsporia ”sen johdosta, että tämä oli nimenomaan huollon, makasiinin ja logistiikan eikä taistelujen mies,” mikä Klingen mukaan on siis yksipuolinen näkemys. Mutta moraalikysymysten ohella ei taiteellisiaakaan tarkoituksiperiä voi sulkea pois. Horatiuksensa tunteva Runeberg on epäilemättä noudattanut periaatetta, jonka mukaan runoteoksen tehtävänä on *prodesse* (tuottaa hyötyä esimerkiksi moraaliopetuksen muodossa) ja samalla *delectare* (huvittaa, tuottaa esteettistä mielihyvää).

Eräänä yksityiskohtana mainittakoon, että Klinge muistuttaa myös siitä, että Runeberg ei ollut puhunut mitään laivastosta (Viapori-runossakin laivasto mainitaan vain Ruotsinsalmen meritaistelun yhteydessä). Tämä on sattuva havainto, varsinkin jos ottaa huomioon, että Napoleonin aikaa kuvanneet englantilaiset merihistoriallisten romaanien kirjoittajat, niin C. S. Forester Hornblower-kirjoissaan kuin Patrick O’Brian Jack Aubrey -kirjoissaan, ovat kertoneet sotatoimista Itämerellä ja Suomenlahdella.

Matti Klinge, Kansallisbiografian päätoimittaja, osoittautuu taitavaksi pienten henkilöluonnehdintojen esittäjäksi. Mainittakoon tässä vain Spersansky, Rumjantseff ja etenkin Sprengtporten (”etevä ja äärimmäisen kunnianhimoinen mutta samalla myös rettelöivä henkilö, joka joutui kaikkialla pian hankauksiin muiden kanssa”). Sangen mielenkiintoinen on myös P. J. Bladh,

joka on Klingen kirjan ohella esillä lukuisissa ruotsalaisissa Itä-Intian komppaniaa käsittelevissä teoksissa ja tutkimuksissa.

Napoleonin varjossa Klinge kirjoittaa eräänlaisena käytännön semiootikkona, joka ei kuitenkaan nojaa mihinkään semioottiseen teoriaan tai käytännön semiootikan terminologiaa. Myös retoriikka on voimakkaasti mukana. Klinge kiinnittää suurta huomiota julkisiin puheisiin etenkin hallitsijan kunniaksi. Vaikka niitä on helppo pitää imartelevina ylistyspuheina, Klinge osoittaa, miten kiinnostavia ne aatehistoriallisesti ovat; samoin hän osoittaa sen, miten korkealle tasolle latinan- (ja ruotsin)kielinen retoriikka Suomessa oli kohonnut, jos kohta ymmärtääkseni niissä lähes uuvuttavasti käytetään tavanmukaisia kliseitä (sitä paitsi latinan osalta kyseessä alkoi olla jo retoriikan viimeinen vaihe Suomessa). Huomio kiinnittyy varsinkin Porthanin seuraajan, professori J. F. Walleniuksen ja professori A. J. Laguksen pitämiin puheisiin.

Yleisesti puhutaan Porvoon valtiopäivistä. Kuitenkin Klinge otsikoi niitä koskevan luvun maapäiviksi (ruots. lantdag), vaikka hän välistä käyttää myös perinteellisempää ”valtiopäivät”-termiä. Klinge torjuu aikoinaan esitetyn näemyksen Porvoon valtiopäivistä merkityksettömänä poliittisena teatterina. Yksityiskohtia myöten harkitusta seremoniasta toki oli kysymys – tämän puolen Klinge käy huolellisesti läpi – mutta merkityksetön se ei ollut. Merkitys ei kuitenkaan Klingen mielestä ollut valtio-

oikeudellinen, vaan poliittinen (s. 208). Klinge viittaa keisarin sanoihin siitä, miten kokous avaa uuden aikakauden ”teidän poliittisessä olemuksessanne” ja että säätykokouksen tehtävänä oli täydentää valloituksen keisarille tuomia oikeuksia hänen periaatteitaan lähempänä olevaan suuntaan.

Taustavaikuttajina Klinge tuo esille useita merkittäviä naishahmoja. Klinge kiinnittää huomiota paitsi avioliittoihin myös yläluokan parissa vallinneeseen vähintäänkin kovin suvaitsevaan avioliittomoralliin. Useammin kuin kerran esille tuodaan milloin kenenkään rakastajia ja rakastajattaria tai aviottomia lapsia. Jo mainittujen suosionsoitusten ohella Klinge painottaa esimerkiksi tanssiaisten merkitystä tuon ajan kulttuurissa, seuraelämässä ja seremonioissa. Eikä Klinge ole unohtanut myöskään astiastoja ja posliinia. En voi olla mainitsematta Bruce Chatwinin viehättävää romaania *Utz* (suom. *Posliiniparoni*), kuvausta posliininkerääjästä kommunismivallan aikana; siinä viitataan 1700-luvun *Porzellankrankbeittin*.

Napoleonin varjossa on aiheellisesti huomioitu käännösten merkitys. Franzénin *Emilieepoksen* yhteydessä Klinge muistuttaa siitä, että Rousseau’n *Emilen*, kuten myös kuuluisan vastauksen Dijonin akatemian kilpakysymykseen, ruotsinsi 1800-luvun alussa suomalainen J. V. Tuderus (s. 35). Klinge nostaa esille myös ensimmäisen Suomessa tehdyn politologian suomenoksen. Kyseessä oli Eric Polonin suomentama ja suomeksi toimittama *Europän Walda-*

kundain Tasa-Woiman waara (1790). Venäjän kielestä puolestaan käännettiin rokotusta käsittelevä kirjanen *Neuvo eli ojennus kuinga Warjelus Rabwoa eli Rokkoa pandaman pittä* (1804). Klinge esiintyy teoksessa itsekin kääntäjänä: hän on liittänyt mukaan suomenoksensa Madame de Staëlin Suomen kuvauksesta. Yrjö Hirniin viitaten Klinge korostaa, miten Mme de Staël kuljetti omaa kulttuuriaan mukanaan matkallaan ja näki ympäristönsä oman kulttuurinsa läpi.

Niin monipuolisen kuvan kuin Klinge Napoleonin ajan kulttuurista antaaakin, yksi taitteen laji on jäänyt syrjemmälle, nimittäin musiikki. Jälkimaailmalle on säilynyt useita merkittäviä sävellyksiä, jotka tavalla tai toisella liittyvät Napoleoniin. Mutta yksi kiinnostava poikkeus musiikin suuntaan on mukana. Jacob Tengströmin vuodenvaihteessa 1813–1814 kirjoittama runo *Prolog till stora operan: Det befriade Tyskland*. Suunnitelma oli Suomen tuon ajan oloihin katsoen suureellinen, mutta liittyi kiinnostavasti ajankohtaan: Napoleon oli voitettu 1813 Leipzigin ”kansantaistelussa”. Tällöin Saksan vapautumiseen liittyvä oopperan aihe oli luonteva, sillä Tengströmille Napoleon oli rikollinen.

Napoleonin varjossa on jonkin verran kiireen leimaa ja ainakin kustantajalta olisi odottanut suurempaa panosta teoksen viimeistelyssä. Esimerkiksi kirjallisuusluettelo tuskin miellyttää tarkimman seminaarinpitäjän vaatimuksia. Eräät luvut kirjan loppupuolella tuntuvat jäävän jotenkin kesken.

Kun kirjassa on sitaatteja monilla eri kielillä (ruotsiksi, saksaksi, ranskaksi ja latinaksi), olisi kyllä ollut aiheellista suomentaa johdonmukaisesti ne kaikki. Kuten monissa Klingen teoksissa, myös tässä on monipuolinen ja havainnollinen kuvitus.

Samoin kuin Klingen aikaisemmat Topelius-, Runeberg- ja Iisalmi-kirjat *Napoleonin varjo* tuo eräissä suhteissa mieleen Yrjö Hirnin ja Rafael Koskimiehen edustaman humanistisen tutkimuksen. Siinä missä nämä kirjallisuudentutkijat kirjoittivat laajalti kulttuurihistoriasta ja (varsinkin Koskimies) historiasta, siinä historianutkija Klinge kirjoittaa laajasti kirjallisuushistoriaa. Tällaisia rajanylityksiä tarvitaan.

H. K. Riikonen